

## AZ APARTHEID SZÜLETÉSE

Írta: Szabó Loránd

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, a Történeti Intézet Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékén oktató Afrika-kutató legújabb írása jól mutatja, milyen alaposággal ismeri Dél-Afrika történetét, valamint az egykori anyaországét, Nagy-Britanniáét. A két területen zajló politikai törekvéseket és szereplőket bemutatva, mesteri módon tárja elénk az összefüggéseket, miközben a kor nemzetközi szövetébe is beágyazza a tárgyalt témát. Jóllehet a könyv alcímében feltüntetett évszámok és a főcímben szereplő apartheid kifejezés párosítása anakronizmusnak tűnhet – a kötet hátsó borítóján olvasható fűlszöveg is kitér erre –, mégsem az. A két egykori búr (mai szóhasználatban afrikáner) telepes-köztársaság, Transvaal és Oranje Szabad Állam által fenntartott, rendkívül kirekesztő választójogi gyakorlat volt az, melyet az 1899–1902 között zajló második angol–búr háború elvesztése és a brit birodalomba való bekebelezésük után – megkapva a gyarmati önigazgatás jogát – mégis sikerült visszaállítaniuk és megőrizniük, s amely lényegi alapját képezte a múlt század közepén fokozatosan kikristályosodó fehér fajvédő rezsimnek. A kötet így a két terület belső autonómiájának visszaállításához vezető utat mutatja be brit és dél-afrikai oldalról egyaránt.

A 19–20. századi nemzetközi kapcsolatok, Afrika, a brit birodalom és a gyarmatosítás történetével foglalkozó Búr Gábor egyetemi docensnek az előző évtizedek során módja nyílt kutatni mind Nagy-Britanniában, mind a Dél-afrikai Köztársaságban. A Dél-Afrikával és a vele kapcsolatos brit politikával foglalkozó kutatásairól egymás után láttak napvilágot rövidebb írásai (A migráció egyes kérdései a 19. századi Brit Birodalomban. In: *Öt kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei.* ELTE, Bp., 2003: 27–45., Az 1905-ös konzervatív–liberális őrsekváltás és a brit gyarmatpolitika változásai Dél-Afrikában. In: FRANK Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a*



Az apartheid születése  
A gyarmati önkormányzat visszaállítása  
Dél-Afrikában, 1906-1907

Írta: Búr Gábor  
L'Harmattan, Budapest, 2010.  
164 oldal

*brit történelemről*. Gondolat, Bp., 2004: 238–255., Dél-Afrika 1906–1907-es önkormányzathoz juttatásának historiográfiájához. *Africana Hungarica*, 2007. 2. évf. 1–2. szám, 45–53.), úgyhogy várható volt, hogy ezeket immár szintetizálva, kibővítve a legújabb kutatási eredményeivel együtt tárja a téma iránt érdeklődő magyar olvasókörközönség elé.

A neves francia kiadói csoport, a társadalomtudományokkal foglalkozó, Franciaországon kívül kilenc afrikai frankofon országban, továbbá Olaszországban és hazánkban jelenlévő L'Harmattan gondozásában jelent meg Búr Gábor könyve, mely két fő részből áll. A kötet közel kétharmadában a szerző írását találja az olvasó, melyet a jegyzetek és a tekintélyes bibliográfia zár, mely utóbbinak az elején a források és forrásközlések felsorolásának rendezőelvére nem sikerült rájönnöm, a feldolgozásoknál ugyanis már szokásos módon, ábécérendben szerepelnek az elemek. (Apró nyomdai hiba, hogy a forrásközléseknél és feldolgozások közt is van egy-egy kötet, melyek címében elmaradt a kurziválás.) A második részben a mellékletek következnek, melyek döntő részében korabeli szöveges dokumentumok fotóinak reprodukcióit lehet böngészni. Ezek a dokumentumok jórészt brit diplomaták belső levelezései és feljegyzései a két búr koronagyarmatot érintő kérdésekről (melyek kiegészítik és illusztrálják a kötet első részét), továbbá a második angol–búr háborút lezáró 1902-es békeszerződés szövege, a dél-afrikai brit gyarmatok jelentős részének unióját 1910 májusában létrehozó, belső önállóságot biztosító 1909-es Dél-Afrika-törvény néhány részlete, valamint két modern, színes politikai térkép a 19–20. század fordulójának Dél-Afrikájáról. Sajnálatos, hogy a mellékletek a kötet második felében oldalszámozás és bármiféle látható elválasztás, felvezető nélkül következnek egymás után, és ugyan van előttük egy tételes, sorszámozott felsorolás, de szintén oldalszám nélkül, és így kissé nehézkes a keresett dokumentum gyors megleglése. (Ráadásul a melléklet dokumentumainak felsorolásában az összes dátum évszáma után lemaradt a pont.) Véleményem szerint sokkal értékesebb lett volna ez a része a kötetnek, ha magyar nyelven vagy az eredeti angol mellett magyar nyelven is szerepeltek volna a forrásdokumentumok, hiszen a magyar olvasókörközönségnek szól a könyv, jóllehet ez nyilván jelentősen megnövelte volna a kötet terjedelmét és költségeit, valamint rendkívül jelentős pluszmunkát követelt volna meg a szerzőtől.

A szerző a kötet elején mintegy tíz oldalon áttekinti a dél-afrikai térség európai gyarmatosításának a 17. századtól, a búr telepésekkel induló történetét a fokozatos brit terjeszkedésen keresztül a 20. század elejéig. Ugyanis ekkor, 1902-ben a két független, európai származású telepések által irányított búr állam, Transvaal és Oranje Szabad Állam is brit gyarmatokká váltak Transvaal és Orange River Gyarmat néven. Ez a rövid rész is több információt tartalmaz az érdeklődő magyar olvasónak az európai kolonizációról a térségben, mint szinte bármely, eddig magyarul megjelent munka, amely érinti a terület történetét. (Ráadásul a további fejezetekben is további tényekkel ismerteti meg az olvasót a terület 20. század előtti időszakából a századforduló eseményeinek magyarázata során, így tehát valójában több mint tíz oldalon kapunk képet a britek 1902-es győzelme előtti történelemről.) Így például a

múlt évtizedben végre magyar nyelven is napvilágot látott, a néhai neves afrikanista John Fage és társa, William Tordoff által jegyzett *Afrika története* (Osiris, Bp., 2004) is inkább az autochton fekete-afrikai népesség történetére koncentrált Dél-Afrikában, némileg homályban hagyva így az európai uralom következtében kialakuló helyzet gyökereit. A folytatásban a téma forrásait veszi számba Búr Gábor, és egy jól követhető, értékelő megjegyzésekkel ellátott historiográfiai rész következik, mely a témában kutatóknak szintén jó kiindulási alapot nyújt.

**„a kötet szerzője magabiztos kézzel vezeti az olvasót végig a brit birodalmi politika londoni útvesztőjében, s hasonlóan világos, jól átlátható módon tárja elé a dél-afrikai komplex helyzetet a századfordulón.”**

Ezután felváltva hol az anyaországi politikai eseményeket veszi szemügyre, hol a dél-afrikai színteret hozza közel. Előbb a brit belpolitikai fordulat, az 1905-ös konzervatív-liberális kormányváltás jelentőségét ecseteli a könyv tárgya szempontjából, ezt követően Angliában Sir Henry Campbell-Bannerman miniszterelnök, valamint Victor Alexander Bruce Elgin gyarmatügyi miniszter és helyettese, Winston Churchill szerepét bontja ki,

továbbá a búr vezetőknek, így Jan Christiaan Smutsnek a londoni látogatását és Luis Bothának az 1907-es londoni birodalmi (gyarmati) konferencián való részvételét emeli ki. Dél-Afrikában pedig bemutatja a britek, így Alfred Milner, majd William Selborne főbiztosok és a Ridgeway-bizottság tevékenységét, a nagyhatalmú bányakamara – mely például a kínai vendégmunkások behozatalában volt érdekelt – és vezetője, Sir James Percy FitzPatrick lobbimunkáját, kitér az angol ajkúak politikai érdekvédelmi egyesületeinek erőfeszítéseire, a búrokéira (ilyen volt a transvaali *Het Volk* és az orange-i *Oranje Unie*), valamint az afrikáner politikusok, mint Smuts és Botha nézeteire és ténykedésére. Mivel a későbbi, kirekesztő politikában nem jutottak szóhoz, bemutatja a korban „bennszülötteknek” nevezett, a lakosság döntő többségét alkotó, nem európai származásúak hiábavaló törekvéseit is a képviselői és politikai egyenrangúság elnyerése érdekében (pl. a *United Native Political Associations*). A zárásban Transvaal önkormányzatának 1906-os és Orange River Gyarmatának 1907-es visszaállítását taglalja, s bemutatja, miként vált e két terület Fokfölddel és Natallal együtt végül 1910-ben a domíniumi helyzetű Dél-afrikai Unióvá, melybe eredetileg a brit liberálisok Dél-Rhodesiát, sőt akár az északit is Nyaszafölddel bevették volna, ha az Unió választási rendszere nem rekeszti ki a színes bőrű lakosságot. Emiatt viszont végül meggátolták, hogy az Unió része legyen három olyan terület – Becsuánaföld, Bászutóföld és Szváziföld –, melyeken „tiszta” bennszülött néppel rendelkeztek. A liberálisoknak az unióval kapcsolatos reményei meghiúsultak: nem a két korábban brit területté vált egykori búr kolónia (Fokföld és Natal) politikai gyakorlata hatott a két frissen bekebelezetté, hanem éppen ellenkezőleg, az ottani búr és brit telepesek vették át végül Transvaal és Orange „pigmentokratikus” gyakorlatát, amelybe immár nem szólhattak bele, s ez vezetett a következő évtizedek fokozódó szegregációs politikájához.

A kötet kapcsán azonban óhatatlanul feltűnnek bizonyos bosszantó hibák is a figyelmes olvasónak, melyek mellett nem lehet szó nélkül elmenni, s felmerül a kérdés, hogy vajon a mégoly neves külföldi kiadók magyar mutációiban sem lehet megbízni, hová lett a kiadói szakma becsülete, ha már a veretes cégnevek sem jelentenek garanciát a minőségi munkára?! Egy kézirat esetében az alábbiak bocsánatos bűnnek számítanak, ám egy szerkesztett kötetben – legyen az mégoly alacsony példányszámú is, miként a kiadó honlapja büszkélkedik a modern technika adta lehetőségekkel és a szakmai színvonallal (<http://www.harmattan.hu/szerkesztoseg.html>) – mindez már több, mint bűn, ez hiba! A könyvben felbukkanó sorozatos hibák jelentős része ugyanis arra vezethető vissza, hogy láthatóan nem volt a kiadó részéről figyelmes és alapos korrektora a kötetnek (vagy nem tud helyesen magyarul, de akkor miért tartják...); valamint hasonló a helyzet a szerkesztő és a tördelő felelősségével (két váratlan sortörés szakít meg egy-egy mondatot és sort a 69. és 79. oldalon), talán nem véletlen, hogy nem is szerepelnek a belső borítón.

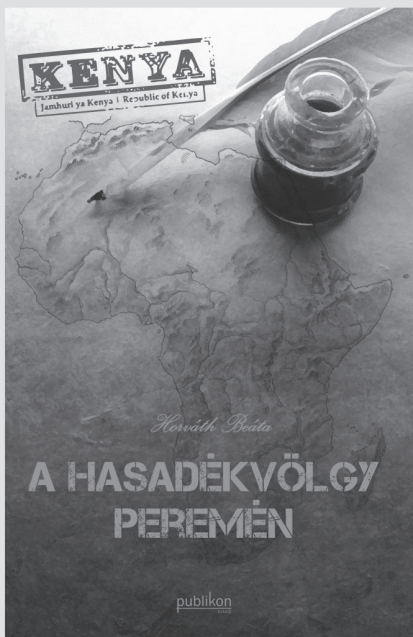
Ami a sajnálatos, következetesen nem javított, többször előforduló elírásokat illeti, olyanokra bukkanunk többször, mint amerikai függetlenségi háború, bécsi kongresszus, kafferháborúk nagy kezdőbetűvel, a búr elnök, Paulus/Paul Kruger neve folyton „Paul Krüger”-ként szerepel (holott ő nem német, hanem búr, csak német származású, de sem a hollandban, sem az afrikaansban nincs az u-n kettőspont), Fokgyarmat „Fok Gyarmat”-ként, Brit Kafferföld „Brit-Kafferföld”-ként, Szent Ilona-sziget egyszer így, egyszer Szent Heléna-szigetként jelenik meg, a Sand River-i (vagy zandrivieri) egyezmény „Sand riveri”-ként, a Majuba Hill-i vereség „Majuba hilli”-ként; és folyamatosan „Oranjie Unie” áll Oranje Unie helyett, valamint „szabadkereskedelem” szerepel szabad kereskedelem helyett. Van még néhány logikátlan, furcsa todalékolás is, mint „Isandlwana-t”, „Smuts-ot”, „Merrimannel”, miközben másutt jól, egybeírva szerepelnek a magyar todalékokkal. Szerencsére csak kétszer jön elő a tulajdonnevek első tagjaként a dél-afrikai jelző egyébként oly gyakori hibás írásmódja: „Dél-Afrikai Állami Levéltári Szolgálat” Dél-afrikai Állami Levéltári Szolgálat helyett és „Dél-Afrikai Unió” Dél-afrikai Unió helyett. Vitatható a „Walfisch Bay” (tkp. Bálna/Cethal-öböl) írásmód: a területen először portugálok, utánuk holland és angol tengerészek jártak, s előbb a fokföldi hollandok vették birtokba az öblöt (hollandul és afrikaansul is Walvisbaai), majd az angolok anektálták 1878-ban, s angolul is a hollandos Walvis Bay a neve, míg a körülötte a 19. század végén, 1884-ben létrejött német gyarmat telepesei Walfischbai vagy Walfischbucht néven emlegették. Egy apró téves fordítás is bekerült a kötetbe, mivel a „Het Volk” kifejezést talán kissé szabadabb értelmezésben Népünknek fordítja (48. o.), holott az szó szerint csupán annyit tesz: a nép.

A javítatlan elírások után egy komolyabb megjegyzést kell tennem, mely szintén a kötet gondozásának problémáját veti fel. Mint már korábban említettem, a szöveges dokumentumokon kívül két térképet is tartalmaz a melléklet – valamint a borítón is szerepel egy harmadik –, de a melléklet egyik eleméről sem derül ki, honnan származik, nincs forrásmegjelölés, ami súlyos gondatlanság. Ugyan a szöveges

dokumentumoknál feltételezhető, hogy a mellékletet megelőző felhasznált irodalom egyes munkáiból, illetve a felsorolt levéltárak anyagaiból származnak, és talán ez lehet a helyzet a három angol nyelvű térkép – melyeknek a feliratait szintén érdemes lett volna magyarítani – közül kettőnél, de a legutolsó jól felismerhetően a Unimaps.com honlapjáról származik (<http://unimaps.com/sth-africa1899/index.html>), márpedig ez a cég és honlapja nem szerepelnek a felhasznált irodalomnál, sem másutt, és e térkép tetejéről eltüntették a honlapon látható „© 2005 [www.unimaps.com](http://www.unimaps.com)” feliratot, mely a jobb felső sarokban lévő „RHODESIA” szótól balra állt...

Ne engedjük azonban eluralkodni a kritikus felhangokat, mivel azok alapvetően a „külalakat” érintik, a tartalom ettől nem szenved csorbát, hiszen a kötet szerzője magabiztos kézzel vezeti az olvasót végig a brit birodalmi politika londoni útvesztőjében, s hasonlóan világos, jól átlátható módon tárja elé a dél-afrikai komplex helyzetet a századfordulón, így értékes és érdekes olvasmányként szolgálhat a Dél-Afrika története iránt érdeklődő tudományos kutatóknak és a nagyközönségnek egyaránt.

## Horváth Beáta: A hasadékvölgy peremén



A könyv egy magyar lány Kenyában töltött első hat évének a kalandjain és tapasztalatain keresztül mutatja be Kelet-Afrika mindennapi életét, a városi gondokat, a falusi életet, a különböző kultúrák és vallások legjellegzetesebb vonásait, az afrikai emberek gondolkodását, életvitelét, idegenekről alkotott véleményét, amint azokat mostohaapjának, néhai Dr. Füssi-Nagy Géza Afrika-tudósnak megírta.

A regény mintegy 3500 oldal kézzel írt levelet dolgoz fel. Nem mentes a személyes hangvételtől, az érzelmeiktől és az öniróniától. Bemutatja, miként változhatott meg és alakulhatott át egy fehér lány véleménye az ismeretlen afrikaiakról, és hogyan válhatott a szerzőnek természetessé mások feltétel nélküli elfogadása.

A regény az afrikai valóságot mutatja be, méghozzá kíméletlenül. Olykor szívszorogató, megdöbbentő és elgondolkasztó, de rendkívül szórakoztató, érdekes olvasmány.

A kötet megrendelhető a kiadótól:  
[www.publikon.hu](http://www.publikon.hu)